

Bijlage 2:

Onderbouwing beschermde cultuurhistorische waarde vak B begraafplaats Zuidwolde.

In deze bijlage de achtergrondinformatie over de grafmonumenten binnen vak B van de begraafplaats te Zuidwolde.

De belangrijkste reden dat vak B een cultuurhistorische beschermde status krijgt is dat dit deel het oudste deel van de begraafplaats is en de aanwezigheid van bijzondere graven en grafmonumenten. Daarnaast heeft de begraafplaats Zuidwolde een hoge natuurwaarde, die door de beschermde status beter in stand wordt gehouden.

Aanleiding om tot de cultuurhistorische beschermde status van vak B over te gaan, is het verschijnen van het boek "De Stenen Tuin" van de natuurvereniging Zuidwolde. Hierin wordt, door o.a. Bert Steenbergen, de geschiedenis van de begraafplaats uitgelegd, en worden de verschijningsvormen van grafmonumenten en enkele graven van bekende personen beschreven en afgebeeld. Een van de graven van bekende personen binnen vak B is het graf van Jan Jantinus Uilenberg (1881-1962) die het lied "mijn Drenthe" schreef. De eerste vier regels van het eerste couplet staan op zijn grafsteen.

Hieronder enkele uitsneden van bladzijden uit het boek "De Stenen Tuin". Deze delen uit het boek "de Stenen Tuin", onderstrepen het belang van de cultuurhistorische beschermde status van vak B van deze begraafplaats.

(Blz. 23)

Naar de Traondiek

De begraafplaats aan de Meppelerweg

Koning Willem I bepaalde op 24 mei 1825 met een Koninklijk Besluit, dat alle gemeenten voortaan een begraafplaats moesten inrichten buiten de bebouwde kom. De implementatie hiervan door Gedeputeerde Staten van Drenthe, waarbij de gemeente Zuidwolde bij brief van 11 september 1827 werd opgedragen hieraan gevolg te geven, viel in Zuidwolde niet in goede aarde.

Verzet tot in hoogste instantie

In eerste instantie protesteerden burgemeester en gemeenteraad bij G.S., en toen dat geen resultaat opleverde, deed men een beroep op de koning zelf. Waarom meenden burgemeester en gemeenteraad dat Zuidwolde vrijgesteld kon worden? Burgemeester Fredrik Lucas Steenbergen, assessor Roelof Rutgers Wemmenhove en de raadsleden Jan Willems Nolde, Berend Eleveld, Harm Geuchies ten Oever, Roelof Arends Steenbergen en Albert Jans Zantinge voerden twee argumenten aan. Ten eerste betoogde men dat de kern van de gemeente bij lange na geen 1000 inwoners had. In totaal had de - kerkelijke - gemeente weliswaar iets meer dan 1000 inwoners, maar die woonden verspreid over een twaalfstal buurtschappen in een gebied dat bijna 10 000 hectare groot was. In de buurtschap Kerkenbosch, waar de kerk stond, woonden 255 'zielen' in een veertigtal woningen op een langwerpige en hooggelegen strook grond van 650 meter lang. En rondom kerk en kerkhof stonden op een afstand van 35 à 40 meter slechts negen huizen. Van een duidelijke bebouwde kom was dus geen sprake. Ook waren de kerk en het kerkhof kort tevoren vergroot, waardoor men geen lijken meer in de kerk hoefde te begraven. Dus luidde de conclusie:

'Daar nu blijktbaar, Sire! onder Zuidwolde geen bebouwde kom of geagloomeerde zamenvoeging of samenwoning van Ingezetenen bestaat, de hooge en ruime ligging van het gemeentelijk grondgebied, en zoo veele, ver van elkander verspreide Buurtschappen proefondervindelijk heilzaam voor de gezondheid is, eene epidemische of contagieuse ziekte alhier nimmer heeft gepasseerd waarvan de geschiedrollen getuigen kunnen, en bij het onverhoopt ontstaan menschkundig geoordeeld zoodanige ziekte aldaar in hare gevolgen

voor de gemeentelijke bevolking minder bedenkelijk zijn moet dan in lagere geagloomeerde strecken, - vermeenen wij dat althans naar den niet onduidelijken letter en ware bedoeling dier voorschrevene verordeningen, deze Gemeente zooals zij thans is zamengesteld niet kan worden gerekend onder de verplichting om een nieuwe begraafplaats buiten den bebouwd kom, aldaar niet aanwezig, te moeten aanleggen.'

Ten tweede betoogden burgemeester en raad dat de gemeente het zich financieel niet kon veroorloven een nieuwe begraafplaats aan te leggen. Het bestaande kerkhof was kort tevoren, in 1823, vergroot en vernieuwd en daardoor, maar ook door de bouw van een nieuwe kerk, pastorie en een drietal scholen, kampte de gemeente al met een schuld van 10.000 gulden. Een nieuw aan te leggen begraafplaats zou de gemeente met nog eens een schuld van meer dan 500 gulden opzadelen.

(blz. 24)

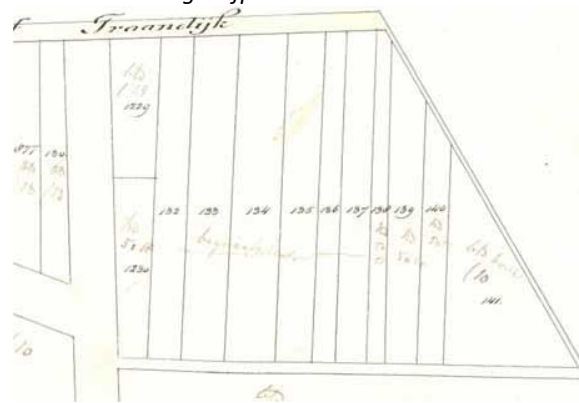
En daarom: '... nemen Wij aldus genooddrongen de ootmoedige vrijheid Uwe Koninklijke Majesteit instantelijk te verzoeken dat de Gemeente Zuidwolde van het aanleggen eener nieuwe begraafplaats mag worden versoond, immers zoo lange de thans bij Haar aanwezige enorme schuld van f 10.000 niet zal zijn afbetaald. En noemen Wij ons met diepen eerbied, Sire! De van Uwe Majesteits ootmoedige en getrouwe onderdanen, De Burgemeester en Raad der Gemeente Zuidwolde in Drenthe.'

Aankoop en aanleg

Veel vertrouwen op een goede afloop was er blijkbaar niet, want al vóór de beschikking van de koning bekend werd, besloot de gemeenteraad in het najaar van 1828 over te gaan tot de onderhandse aankoop van 'drieeneuhalf kamp heideveld, tezamen groot één bunder, tweentwintig roeden vijfveertig ellen, gelegen in het Westerveld van Kerkenbosch..... zullende dienen tot het aanleggen van eene Nieuwe begraafplaats'

Kadastrale kaart van 1832. De pijl geeft de locatie van de begraafplaats aan

Kadastrale kaart uit 1880-1885 van de begraafplaats sectienummers.

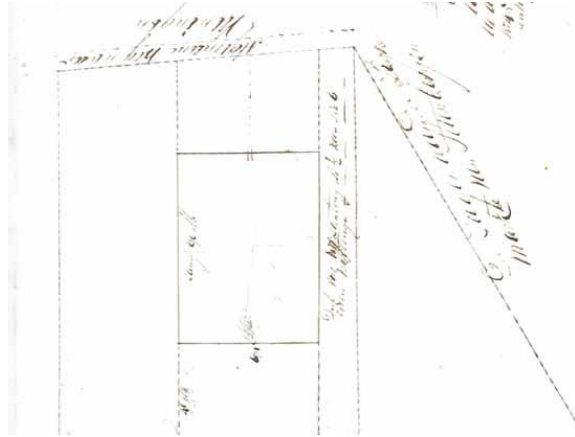
De verkopers, gezeten boeren van Steenberg en Kerkenbosch, waren in hetzelfde jaar 1828 eigenaar van deze percelen 'achter de Zogen' geworden, toen het Westerveld van Kerkenbosch, tot dan toe gezamenlijk bezit van de markegenoten, werd gescheiden en verdeeld. Het terrein, kadastraal bekend als sectie C 134 tot en met 137, lag tussen de 'Nieuwedijk' – de huidige Meppelerweg, maar destijds meestal aangeduid als Traondiek - tot aan het 'Vennepad' aan de zuidkant. Dit laatste pad is thans niet meer aanwezig, maar liep destijds mogelijk door tot aan de huidige Hoofdstraat, op de grens van Kerkenbosch en Steenberg. De aankoopsprijs bedroeg fl. 61,22½, dat wil zeggen een grondprijs van een halve cent per m². Er werd contant betaald, maar opmerkelijk genoeg werd de verkoop van de percelen niet verwerkt door het kadaster, dat in dezelfde jaren tot stand kwam. Pas in 1928, dus honderd jaar na de verkoop, registreerde het kadaster dat de gemeente Zuidwolde eigenaar was.

Op deze Topografische kaart uit 1850 zien we de begraafplaats tussen de aanduidingen 'Begraafplts' en 'De Zoogen'. Het Vennepad uit de aankoopacte staat hier vermeld als 'Kerkepad'. In combinatie met 'Nieuwedijk' voor de Meppelerweg is aannemelijk dat de oude Traondiek van Veeningen naar de kerk vanaf de huidige Meppelerweg in zuidoostelijke richting liep en ten zuiden van de begraafplaats in oostelijke richting op de scheiding van de marken Steenberg en Kerkenbosch naar de Hoofdstraat. Dit pad zou ook gebruikt kunnen zijn om van Kerkenbosch naar de begraafplaats te gaan.

Op deze Topografische kaart uit 1850 zien we de begraafplaats tussen de aanduidingen 'Begraafplts' en 'De Zoogen'. Het Vennepad uit de aankoopacte staat hier vermeld als 'Kerkepad'. In combinatie met 'Nieuwedijk' voor de Meppelerweg is aannemelijk dat de oude Traondiek van Veeningen naar de kerk vanaf de huidige Meppelerweg in zuidoostelijke richting liep en ten zuiden van de begraafplaats in oostelijke

Er werd na de aankoop voortvarend gestart met het opstellen van het bestek en van de voorwaarden waaronder de aanleg plaats moest vinden. Niet het gehele terrein werd ingericht als begraafplaats, maar uitsluitend de helft, midden op het terrein. Op 5 november 1828 vond de aanbesteding plaats, vijf dagen later, op 10 november moest met de aanleg zijn begonnen en drie weken later moest het werk zijn voltooid. De werkzaamheden, die verricht moesten worden door iemand die bekend stond als zijnde bekend met dit werk, bestonden

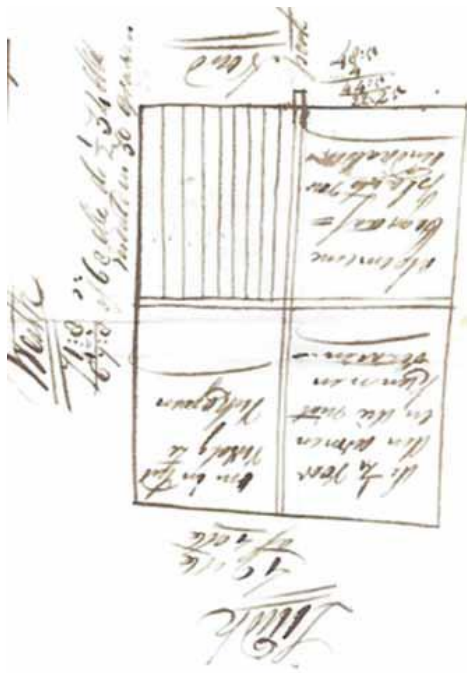

uit het aanleggen van een wal van twee ellen (meter) hoog, twee ellen breed aan de voet en een halve el breed aan de top. De grond daarvoor kon komen uit een te graven sloot van 2,5 ellen aan weerszijden van de wal, waarbij tussen wal en sloot 5 palm (50 cm) moest blijven liggen voor plantsoen. Om afspoelen van de wal te voorkomen moest deze met zoden worden gesloten. De toegangspoort kwam aan de noordzijde, in het midden van de wal. Bij te late oplevering werd voor de eerste dag een boete van één gulden opgelegd, voor elke volgende dag verhoogd met 50 cent.

Bestektekening van de begraafplaats. In het midden het deel waarop vanaf 1829 begraven gaat worden. Boven 'Algemene weg naar Veeningen', rechts 'De Zoogenaamde Zogen, Marke van Steenberg'. De omvang van de huidige begraafplaats is al op dit kaartje te zien.

(Blz. 26)

Het opleggen van boetes was niet nodig, de begraafplaats kon in 1829 in gebruik worden genomen. Volgens de wettelijke voorschriften moest de begraafplaats door een muur worden afgesloten, maar met een beroep op de hoge kosten die een muur met zich mee zou brengen, werd bij Gedeputeerde Staten ontheffing gevraagd en gekregen. Opmerkelijk is dat het gemeentebestuur als argument gebruikte dat *'de kerkelijke gemeente door zeer zware schulden wordt gedrukt en door de reeds plaats gehad hebbende oprichting der nieuwe begraafplaats nog meer wordt bezwaard.'* Een muur zou 216,25 gulden moeten kosten *'wat door deze gemeente als ten uitersten bezwaarlijk en over het algemeen als bijna ondragelijk (wordt) aangemerkt.'* Kennelijk was de scheiding van kerk en staat nog niet ten volle doorgedrongen! In elk van de vier vakken waarin de begraafplaats werd verdeeld, was plaats voor 270 graven. Begraven kon worden in drie klassen. Voor de welgestelden was er een deel waar eeuwige grafrust kon worden gekocht. In 1834 vond er een verloting van grafruimten plaats, wat de veronderstelling oproept, dat vooraanstaande personen, na het tijdelijke voor het eeuwige verwisseld te hebben, 'vooraanliggend' wilden zijn. Vervolgens waren er huurgraven, waar voor een periode van dertig jaar tijdelijke grafrust gekocht kon worden. Het tarief dat hiervoor werd vastgesteld bedroeg een daalder (f1,50). Voor de armen en zij die niet konden betalen was er ook een deel, terwijl het resterende deel bestemd was voor toekomstige verkoop. Het in die tijd bestaande standsverschil was dus ook zichtbaar op de begraafplaats, al heeft de uitdrukking 'een daaldersplekkie' tegenwoordig wel een eigen betekenis gekregen. Wanneer de begraafplaats in gebruik genomen werd is onbekend. Als er vanaf 1 januari 1829 begraven werd, was de eerste begrafenis op de nieuwe begraafplaats, die van een op 9 januari 1829 levenloos geboren zoontje van Hristjan Seinen Mennink en Jentien Jans. Maar mogelijk werd er nog enkele jaren bij de kerk begraven. Met name vooraanstaande families zullen daar nog over 'lege' grafruimtes beschikt hebben. De eerste zekere begrafenis aan de Meppelerweg vond in april 1832 plaats, toen dominee Lukas Schukking expliciet toestemming vroeg aan het gemeentebestuur om zijn overleden zuster Jakoba, die bij hem, ongetrouwd zijnde, de huishouding verzorgde, op de nieuwe begraafplaats te mogen begraven. Op het oudste deel van de begraafplaats zijn slechts een twaalfstal graven van voor 1860 bekend. Naast dat van Jakoba Schukking gaat het om vijf graven van de familie Eleveld van Ten Arlo, drie van twee families Steenberg uit de buurtschap van die naam, het graf van Albert Alberts ten Heuvel van Ten Arlo en tenslotte de graven van dominee Huguenin en zijn zoontje. Pas na 1860 zijn ook graven van andere vooraanstaande Zuidwoldiger families bewaard gebleven. Over het waarom er geen andere, vroegere graven bewaard zijn gebleven tasten we in het duister. Maar mogelijk werd er in Zuidwolde, net als in andere gemeenten, nog geruime tijd met een ontheffing begraven op het kerkhof bij de kerk.

Bestektekening van de vier gedeelten waarop begraven zal worden. Linksboven het gedeelte eigen graven, daarnaast de 'daaldersplekkies'. Ten zuiden daarvan links het deel dat later wordt verkocht en rechts het 'armenkerkhof'. De toegang is aan de noordzijde, waar in het midden van de wal een poort is aangebracht.

Graf van Jakoba Schukking
(Meppel 1805 – Zuidwolde 1832)

(blz. 28)

In 1832 werd een baarhuisje gebouwd. Een jaar later werd een verordening op het begraven vastgesteld, omdat velen weigerden om begrafenisrecht en opziensrecht te betalen. De begrafenisrechten bedroegen 75 cent voor een kind en f1,30 voor personen van 12 jaar en ouder. Omdat er grote achterstand was in de betaling hiervan werd bepaald, dat voortaan bij het afhalen van het 'permissiebiljet' de begrafenisrechten betaald moesten worden. Deed men dit niet, dan vond begrafenis plaats op het armenkerkhof. Het toegangshek werd met een groot hangslot afgesloten, waarvan de sleutels berustten op het gemeentehuis en bij de beide veldwachters, Hermannus ter Loo en Albert Lamberts. Tot 1869 is er geen landelijke wet, waarin vastgelegd is welke regels er zijn met betrekking tot het begraven van lijken, de begraafplaatsen en begrafenisrechten. Daarna werd in de Begrafeniswet bepaald dat elke overledene in een kist moest worden begraven en dat een gemeentelijke schouwarts de dood moest vaststellen. Verder mocht een begrafenis niet binnen 36 uur na overlijden plaatsvinden, en uiterlijk op de vijfde dag. Was er een gemeentelijke verordening, waarin mannelijke inwoners tussen 18 en 60 jaar wonende aan weerszijden van het sterfhuis verplicht werden tot het helpen dragen of vervoeren van lijken naar de begraafplaats, dan was dat in strijd met de wet. In de wet werd alleen gesproken over begraven, crematie was niet uitdrukkelijk verboden, maar een verbod daarop vloeyde wel voort uit de wet. Wie in deze periode de graven dolf, is onduidelijk, maar mogelijk gebeurde dit nog door de naobers. Een vaste gemeentelijke doodgraver was er niet. Pas in 1866 werd Geert Hendriks Jonkman de eerste vaste gemeentelijke doodgraver, later opgevolgd door Hendrik Strijker. Vanaf 1914 was Gerrit Olthof naast lantaarnopsteker en kachelaanmaker ook de gemeentelijke grafdelver. De in Zuidwolde geboren schrijver J. J. Uilenberg (1881 – 1962) beschreef in 'Uit het oude kabinet' het dagelijks leven in een Drents dorp uit zijn jeugd, waarbij hij veelal personages uit Zuidwolde voor ogen had. Bij de persoon R Emmelt Noording had hij waarschijnlijk Hendrik Strijker voor ogen.

Remmelt Noordling, de doodgraver, was een zorgzame arbeider. Zijn tuin zag er altijd netjes uit. Ook was hij opvallend praktisch bij zijn werk. In de herfst harkte hij het gevallen blad bijeen. Als hij dan op een wintermorgen zo uit de verte de sneltrein hoorde razen, zei hij tot zijn zoon en medehelper: 'Vandage blad strijten, Knelis, het wil vriezen!' Dan strooide hij van zijn bladverzameling dikke lagen over de grond, die het eerst voor grafplaats in aanmerking kwam. Wie hem vroeg naar de reden van die maatregel, kreeg ten antwoord: 'n Meense mut altied in 't veuren warken ... As mij die grond bevrös, kan ik ter mit de schippe niet deur komen!' In de hoek der armen en bij de guldens-graven was het raden van de volgende grafstee niet moeilijk. Daar schoof Remmelt na elke begrafenis het grafraam eenvoudig één nummer op. Maar de dure eigen grafplaatsen vielen buiten deze sleur. Daar lagen families en geslachten in grote vakken apart. Daár was de volgende plek nooit aan te wijzen. Remmelt zei wel eens: 'Mit 't blad kuj op die luu nooit reken en dan mut 's winters bij bevreuren grond de biele der wels ies bij. Lastig volk!' Hoorde Remmelt in het dorp, dat de dokter hier of daar weinig hoop had gegeven, dan nam hij zijn blad-maatregelen.'

(blz. 29)

Ruimtegebrek maakte het noodzakelijk de begraafplaats uit te breiden, vooraleerst in westelijke richting. Deze uitbreiding vond plaats in 1871, toen de gemeente twee percelen veldgrond (sectie C 132 en 133) ter grootte van 0.75.80 hectare aankocht van de grutter Johannes Kuiper.

Topografische kaart uit 1902 van de begraafplaats met daarop het baarhuisje

Een jaar later, in 1872, werd 'Wet 52 houdende voorziening tegen besmettelijke ziekten' van kracht, waarbij elke begraafplaats diende te beschikken over 'een lokaal ingerigt voor tijdelijke bewaring van overledenen aan eene besmettelijke ziekte'. In deze wet werd uitdrukkelijk gesteld dat mensen die waren overleden aan de Aziatische cholera, tyfus, pokken, roodvonk of difterie alleen vervoerd mochten worden naar de dichtstbijzijnde algemene of bijzondere begraafplaats in de gemeente. Het vervoer moest bovendien langs de kortst mogelijke weg plaatsvinden. De gemeenten kregen een jaar de tijd om dit 'locaal' in te richten, daarna zou de Commissaris des Konings op kosten van de gemeente een gebouw laten verrijzen.

Al twee jaar voor de bovengenoemde wet was er het plan op de begraafplaats een lijkenhuisje te bouwen. Directe aanleiding was een uitbraak van pokken, hierheen overgebracht door een militair uit Nijmegen die hier op familiebezoek was. De raad vond de kosten (225 gulden) te hoog in relatie tot het gebruik dat ervan gemaakt zou worden, zodat het plan werd afgeblazen. Enkele jaren later beschikte de gemeente door de afbraak van de oude gemeentelijke school over voldoende bouw materiaal om de bouw alsnog te realiseren.

Voor zover bekend is er nooit vanwege bovenvermelde redenen gebruik gemaakt van het baarhuisje.

(blz. 61)

Toename van het inwonertal en dus ook van het aantal sterfgevallen maakte nieuwe uitbreidingen van de begraafplaats noodzakelijk. In 1913 werd de strook grond langs de weg naar het Westerveld, die inmiddels ontgonnen was tot bouwland, aangekocht van de wagenmaker Jacob van Oosten (in 1832 sectie C 131. Voor de sectienummers, zie het kaartje uit hoofdstuk 3)

Met het oog op een verdere uitbreiding van de begraafplaats in de toekomst werd in 1927 het perceel aan de andere zijde van de weg langs de begraafplaats aangekocht van Klaas van Lunzen. Die uitbreiding kwam uiteindelijk niet hier tot stand, maar ter plaatse werd in 1975 de aula gerealiseerd.

De laatste uitbreiding van de begraafplaats vond plaats in 1975 met de aankoop van de percelen aan de oostzijde tot aan de (voormalige) markegrens met Steenberg, die in 1832 bekend staan als sectie C 138 tot en met 141. Een deel hiervan moest, voordat het in gebruik genomen kon worden, opgehoogd worden. Het benodigde zand kwam van de afgegraven berm van het fietspad langs het volkstuintencomplex.

Topografische kaart uit 1900 van de begraafplaats met links (A) de uitbreiding van 1913 en rechts (B) die van 1975

Andere wijzen van lijkbezorging

Artikel 1 van de huidige wet op de lijkbezorging luidt: *'Lijkbezorging geschiedt door begraving, crematie of op andere bij of krachtens de wet voorziene wijze.'*

Vandaag de dag is er de keuze tussen begraven of cremeren. Formeel is cremeren tot 1955 bij wet verboden geweest, hoewel al in 1913 het eerste crematorium in ons land te Velsen is gebouwd. Met name van kerkelijke zijde was er lange tijd verzet tegen de wettelijke gelijkstelling van begraven en cremeren. Cremeren werd echter gedoogd door de overheid. In 1962 koos oud-burgemeester Harm Jans als eerste inwoner van Zuidwolde voor crematie. Zijn as werd verstrooid.

Inmiddels is landelijk gezien de verhouding tussen begravenis en crematie 1 : 2.

(blz 71)

Herdenken in monumenten

Over grafmonumenten

*Oh lieve jeugd gedenk aan my
Die hier voorby komt treden
Ik ben geweest gelyk als gy
Nu lig ik hier beneden.*

Deze tekst staat op twee van de oudste en meest ,opmerkelijke grafzerken op het vroegste gedeelte van de begraafplaats. Deze zerken liggen op de graven van de landbouwer-grootgrondbezitter Berend Eleveld (1769-1834) en zijn vrouw Femmigje Stellings Zwiers (1775-1837). De namen zijn geplaatst in een cartouche (een versierde omlijsting) waarop ook een doodshoofd met gekruiste beenderen en een zandloper zijn aangebracht.

Het doodshoofd met de gekruiste beenderen verbeeldt het memento mori -gedenk te sterven-, terwijl de zandloper het symbool is van de vergankelijkheid. Immers de tijd verglijdt gestaag, maar onverbiddeijk. Beide graven zijn in zoverre uitzonderlijk, dat de oudste graven over het algemeen 'kale stenen' zijn. Daar wordt mee bedoeld dat enkel de naam van de overledene met geboortedatum en sterfdatum worden vermeld,

eventueel met de familierelatie, als: 'echtgenoot van ...' of: 'weduwe van ...'. Maar er zijn méér liggende graven, waarbij de naam in een cartouche of omkadering is geplaatst. De vorm van de cartouche verschilt. Op het oudste graf op de begraafplaats, dat van Jakoba Schukking uit 1832, is haar naam in een hartvormige cartouche geplaatst. Maar ook ovale en ronde cartouches komen voor.

(Blz 72)

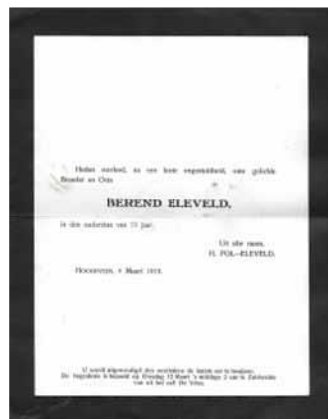
(foto achterdeel vak B)

Toen ons land door Napoleon bij Frankrijk werd ingelijfd, werd hier ook rond 1810 de door hem opgestelde Code Civil (Burgerlijk Wetboek) van kracht. Hierin werd bepaald dat iedere overledene in een apart graf begraven moest worden. Nabestaanden mochten daarop naar believen een teken of grafmonument plaatsen. Dat heeft ertoe geleid dat er een zeer grote variatie aan grafmonumenten en tekens aanwezig is op begraafplaatsen,

van uitermate sober tot zeer uitbundig, afhankelijk van persoonlijke voorkeuren. In grote lijnen zijn er in de loop van de tijd een viertal typen grafmonumenten ontstaan. Graven in kerken werden meestal afgedekt met een vlakke hardstenen dekplaat met daarop ingehakte opschriften, familiewapens en/of doodssymbolen. Ook de oudste graven op de begraafplaats aan de Meppelerweg kennen deze vlakke grafzerken, soms omgeven door een ijzeren hekwerk. Later in de 19e eeuw komen er de staande graftekens: een staande steen of stèle in allerlei vormen, van hardsteen of cement, en het houten paaltje. Liggende en staande grafmonumenten komen ook in combinatie voor. Elders is er tenslotte het mausoleum, dat wil zeggen een soort gebouwtje. Deze laatste vinden we op onze begraafplaats niet. De toenemende individualisering van de samenleving in de loop van de 20e eeuw komt ook tot uitdrukking in de wens tot het plaatsen van een meer persoonlijk grafmonument, zowel wat betreft vorm, gebruikt materiaal, als ook qua decoratie en symboliek. Dat is vooral zichtbaar bij samengestelde grafmonumenten. Maar bovenstaande wil niet zeggen dat oudere grafmonumenten gekenmerkt worden door een grote mate van eenvormigheid. Oppervlakkig gezien is die er misschien wel, maar bij nadere beschouwing is er ook een grote variatie in details en ontwikkelt ook het grafmonument zich door de tijd heen en kunnen we zelfs spreken van modeverschijnselen.

(blz 73)

Ook al is in de dood ieder mens gelijk, daarvan getuigen de grafmonumenten niet. Integendeel, de grafmonumenten op de oudste delen van de begraafplaats zijn min of meer een afspiegeling van de sociale verhoudingen van die tijd. Alleen de gegoede inwoners konden zich een eigen graf veroorloven, waardoor deze bewaard zijn gebleven. De (huur) graven van minder bedeedden zijn door ruiming verdwenen. Voor hun nabestaanden was hooguit een beschilderde houten paal betaalbaar. Hout is vergankelijk, van de vele houten gedenkpaaltjes, die op het enige jaren geleden geruimde deel nog min of meer aanwezig waren, was er slechts één in zodanige staat dat die als exponent van vroegere grafcultuur bewaard kon blijven. Tegen het einde van de 19e eeuw wordt het gebruikelijk een zwarte omkadering op de steen te schilderen, terwijl ook het opschrift in dezelfde doffe, glansloze zwarte kleur wordt aangebracht. Dat zwart in de periode ná 1860 de rouwkleur bij uitstek is, is uit het Engeland van koningin Victoria overgewaaid. Na de dood van haar geliefde echtgenoot Albert droeg zij alleen nog zwarte kleding en werden alle meubels in haar paleizen zwart geschilderd. We zien het gebruik van de kleur zwart ook terug in de rouwbrieven, die in deze tijd voorzien worden van een brede zwarte rand. Na verloop van tijd is de rand geleidelijk aan smaller geworden en is de kleur zwart geëvolueerd naar grijs.

Het eenvoudige graf en de rouwkaart van de legendarische grootgrondbezitter Berend Elevel. Berend dankte aan zijn uitgestrekte bezit de bijnaam 'Berend Heideveld', maar vanwege zijn zuinige levensstijl werd hij ook wel 'Berend Halve Cent' genoemd.

Ook de tekst op de grafsteen verandert. In de 19e eeuw vindt men het over het algemeen voldoende om de naam van de overledene met geboortedatum en -plaats en sterfdatum en -plaats te vermelden, eventueel aangevuld met 'weduwe van' of 'echtgenoot van'. Maar er zijn uitzonderingen. Uit de graven van moeder en dochter Annigje Borgerts Steenbergens-Eissen en Hilligje Fredriks Steenbergens blijkt hun diepe overtuiging dat de dood geen scheiding betekent, maar dat er in een hiernamaals sprake zal zijn van een weerzien.

Hier ligt het dierbaar stof bewaard
 Van eene die God zocht op aard.
 Het beste deel is boven,
 En wacht den zaalgen blijden dag
 Dat ook dit vleesch verrijzen mag
 Om samen God te loven.
 A.B. EISEN
 Wed. F.L. STEENBERGEN
 Geboren 9 Juli 1795
 Overleden 28 Mei 1875

HILLIGJE FREDRIKS
 STEENBERGEN
 geb: 1818, overl: 1877
 De beminden in het leven,
 Zijn in den dood zoo gebleven:
 Het grafchrift hier naast
 Door deze geplaatst,
 Heeft waarde voor beiden
 Want zij zijn niet gescheiden.

Het opschrift 'Grafstede van' komt slechts op een tweetal graven voor.

Een formulering als 'geliefde oon/dochter/echtgenoot van' of 'laatste rustplaats van' komt daarna veelvuldig voor, al blijven er tot op de dag van vandaag ook 'kale stenen' geplaatst worden. Als 'omheining' van de graven zien we tot de jaren dertig van de vorige eeuw paaltjes met kettingen, maar daarna worden de graven omgeven door stenen banden met grind of een betegelde betonplaat. In de jaren '70 wordt graniet populair, gladgepolijst en onderhoudsarm, met liggende afdekplaten. Ook wordt geleidelijk aan het materiaal waarvan de grafsteen is vervaardigd gevarieerder. Nu wordt er onder meer gebruik gemaakt van brons, glas, en roestvrij staal. Eenzelfde ontwikkeling is waar te nemen in de opschriften.

(Blz. 75)

Bijzondere grafmonumenten

Ondanks de geconstateerde gelijkvormigheid, zijn er ook enkele grafmonumenten die toch wel als bijzonder zijn te kenschetsen. Het betreft dan enerzijds het monument zelf of een ornament daarop, maar anderzijds betreft het de persoon die er begraven is. Te denken valt dan aan personen die een meer dan lokale betekenis of bekendheid hebben gehad.

Een cementstenen kruis

(Op achterdeel vak B)

Een grafmonument dat direct opvalt als je over het oudste gedeelte van de begraafplaats loopt, is het grote cementstenen kruis, staande op een even grote sokkel, in totaliteit zo'n drie meter hoog. Het kruis doet denken aan een ruwe boomstam, waar de takken vanaf zijn gehakt. Het siert het graf van Anna Petronella Cornelia van Eck Poppe, de in 1913 op 51-jarige leeftijd overleden echtgenote van notaris Wilhelmus Gerardus Hemmers.

Waarom voor het plaatsen van een kruis is gekozen, is niet duidelijk. Qua geloof behoorde de overledene tot de Remonstrantse Broederschap. Notaris Hemmers was aanvankelijk Evangelisch Luthers, maar liet dit in het Bevolkingsregister veranderen in 'geen geloof'. Mogelijk moet het kruis meer symbolisch opgevat worden, een betrekkelijk jong overleden persoon, die tijdens

haar leven twee jonge kinderen uit haar eerste huwelijk heeft verloren.

Het houten paaltje

Het houten paaltje was voor veel minder draagkrachtigen vaak het enige gedenkteken dat zij zich konden veroorloven op het graf van hun dierbaren.

Er moeten er vele gestaan hebben, maar op enkele na hebben ze geen van alle de tand des tijds doorstaan. De paaltjes werden meestal wit geschilderd en met zwarte verf werd daarop de tekst aangebracht. Voor de lokale schilders was het beschilderen van deze paaltjes werk dat hoofdzakelijk in de wintermaanden werd uitgevoerd.

De graftrommel

Op de begraafplaats wordt het graf van Willem Stapel en Margje Zantinge gesierd met een zogenoemde graftrommel. Dit is een metalen trommel, afgedekt met een glasplaat, waarin een bijzondere gift werd gelegd voor de overledene, meestal in de vorm van een bloemenkrans. De bladeren waren van metaal, de bloemen van porselein. Soms ook was de krans geheel van glazen kralen gemaakt. De eerste graftrommels dateren van rond 1850 en het plaatsen ervan werd na de Tweede Wereldoorlog geleidelijk aan steeds minder. De graftrommel op onze begraafplaats is in 1950-1951 geplaatst en is in een niet al te beste staat.

Eigenlijk zou die gerestaureerd moeten worden.

(blz. 76)

Een bijzondere opstelling

Een tweetal vrijwel identieke grafstenen in een hoekopstelling van 135 graden ten opzichte van elkaar van de echtelieden Andries van het Hoge en Roelofje Smeenge. Haar achternaam is op beide stenen op gelijke foutieve wijze vermeld, de letter 'n' ontbreekt in de achternaam. Deze opstelling is elders op de begraafplaats niet aangetroffen.

Graven met vragen

Wie en waarom?

Een intrigerend grafsteentje op graf nr. 49 op het vroegste deel van de begraafplaats. Wie was A.W.Z., geboren 1855, overleden 1875? En waarom zo'n eenvoudig klein steentje? Het blijkt te gaan om Albertje Willems Zantinge. Niet in 1855 geboren, maar 20 jaar eerder, in 1835. In 1872 getrouwd met Hilbert Leferts Steenbergen, weduwnaar met drie kleine kinderen, die twee jaar later komt te overlijden. Van hem erft ze niets, ook geen vruchtgebruik, dus gaat ze terug naar haar

ouderlijk huis in Kerkenbosch. Ze ligt begraven naast andere leden van haar familie Zantinge, in een graf zonder naam, waarom enkel initialen?

Jan Jantinus Uilenberg (1881 – 1962)

Als zoon van het hoofd van de Gemeenteschool van Zuidwolde volgde ook Jan Jantinus Uilenberg een opleiding tot onderwijzer. Maar zijn bekendheid heeft hij te danken aan zijn optredens als oordrachtskunstenaar, waarbij hij voorlas uit eigen werk, onder andere de Verhalenbundels 'Uut het oude kabinet'. Uilenberg heeft zich in zijn verhalen vaak laten inspireren door gebeurtenissen en personen die hij zich vanuit zijn jeugd in Zuidwolde herinnerde. Op het einde van deze bijeenkomsten zong hij vaak een door hemzelf geschreven liedtekst 'Mijn Drenthe', dat zo bekend werd, dat het door menigeen werd beschouwd als het

Drentse volkslied. Die erkenning heeft het lied nooit gekregen, mede door zijn houding gedurende de Duitse bezetting.

Het grafmonument bevat de eerste vier regels van het eerste couplet van 'Mijn Drenthe'.

*'Ik heb u lief, mijn heerlijk landje
Mijn enig Drentheland.
Ik min de eenvoud in uw schoonheid,
'k Heb u mijn hart verpand*

Vak B, op de voorgrond graf Jan Jantinus Uilenberg.

(Foto S.B. Frieling), vak B voorjaar 2023

(foto Albert Haar) Vak B wordt 1x in het jaar gemaaid en maaisel wordt verwijderd, waardoor de grond arm aan voedingswaarden blijft en daarmee ideaal voor bepaalde planten en dieren is. Bepaalde paddenstoelen die op begraafplaats Zuidwolde voorkomen, staan op de rode lijst van bedreigde flora en fauna.